

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД ЯК ОСНОВА НОВОЇ ПАРАДИГМИ ОСВІТИ

УДК 378:37.013.3

О. І. Гулай

У нових умовах розвитку інформаційного суспільства виникає необхідність розроблення єдиної загальнодержавної стратегії у галузі освіти, орієнтованої на формування і розвиток у молоді навиків життя в інформаційному суспільстві. 57-ма сесія Генеральної Асамблеї ООН оголосила десятиліття 2005–2014 рр. декадою Освіти для стійкого розвитку. Провідною організацією декади є ЮНЕСКО. Освіта для стійкого розвитку – це процес і результат прогнозування та формування людських рис – знань, умінь, навичок, відношень, стилю діяльності людей і співтовариств, рис особистості, компетентностей, що забезпечують постійне підвищення якості життя.

Перед вітчизняною освітньою системою стоїть завдання сформувати громадянина, спроможного до гнучкої зміни способів і форм життєдіяльності, а формування ключових компетентностей, що відповідають основним видам діяльності громадянина, стає актуальним завданням навчально-виховного процесу вищого навчального закладу.

Академік В. Кремень [1] наголошує на необхідності змін функцій навчального процесу в освітніх закладах різних рівнів, який традиційно був зорієнтований на отримання, у кращому випадку творче засвоєння суми знань тими, хто навчається. Поряд із засвоєнням базових знань перед сучасною освітою постає завдання навчити навчатися, виробити потребу в навчанні впродовж життя. Актуалізується ще одна функція навчального процесу – навчити людину використовувати отримані знання у своїй практичній діяльності – професійній, громадсько-політичній, побутовій та ін.

Проблема вдосконалення системи освіти шляхом впровадження компетентісного підходу активно обговорюється у педагогічній науці. Розв'язання окресленої проблеми започатковане у працях Дж. Равена,

А. Л. Андреева, І. О. Зимньої, А. В. Хуторського, Г. Селевка, О. І. Пометун, Р. Пастушенка, О. В. Овчарук та інших вітчизняних і закордонних дидактів. Поняття “компетенція” та “компетентність” для української педагогіки є відносно новими, тому зустрічаються різні їх тлумачення. У професійній педагогіці також немає одностайного підходу до розуміння компетентнісного підходу і шляхів його впровадження в освітню діяльність, тому ця проблема є предметом подальших перспективних дискусій і досліджень.

Мета статті – обґрунтування актуальності компетентнісного підходу до підготовки фахівців у системі вищої освіти, розмежування змісту понять “компетенція” та “компетентність”.

Радянська освіта базувалася на знаннєвій парадигмі. Освітній процес у системі загальної і професійної освіти будувався на дедуктивній основі відповідно до дидактичної тріади “знання – уміння – навички”. Причому основна увага приділялася засвоєнню знань. Вважалося, що сам процес засвоєння знань володіє розвиваючим потенціалом, саме в процесі навчання мають формуватися необхідні вміння і навички (на цьому базувалася теорія розвиваючого навчання В. В. Давидова). Однак у рамках знаннєвої парадигми завжди актуальною була проблема відриву знань від уміння їх застосовувати. Вважалося, що молодим людям достатньо дати міцні фундаментальні знання, завдяки яким вони будуть успішними у професійній діяльності. У результаті цього створилася ситуація, коли у надлишку опинилася велика кількість спеціалістів з вищою фундаментальною освітою, а реальна економіка відчуває дефіцит у кваліфікованих практико орієнтованих кадрах.

Порівняльне дослідження випускників вищих навчальних закладів пострадянських країн (Росія, Україна, Білорусія) і розвинутих країн Заходу (США, Франція, Канада, Ізраїль), проведене Світовим банком у 2004 році [2], зафіксувало, що студенти пострадянських країн виявляють дуже високі результати (9–10 балів) за критеріями “знання” та “розуміння” і дуже низькі бали за критеріями “застосування знань на практиці”, “аналіз”, “синтез”, “оцінювання” (1–2 бали). Студенти з розвинутих західних країн демонстрували

діаметрально протилежні результати, тобто вони показали високий ступінь розвитку навиків аналізу, синтезу, високий рівень умінь приймати рішення при відносно невисокому рівні показника “знання”.

Серед причин, що викликали кризу знаннєвої парадигми освіти, А. Л. Андрєєв [3] вирізняє те, що в сучасних умовах старіння інформації проходить набагато швидше, ніж завершується цикл навчання у середній і вищій школі. Унаслідок цього традиційна установка на передачу від вчителя до учнів необхідного запасу знань стає зовсім утопічною. У таких умовах важливо навчити учнів умінь здобувати знання. До того ж на ринку праці необхідні не знання самі по собі, а здатність спеціаліста використовувати їх на практиці, виконувати певні професійні й соціальні функції.

З одного боку, очевидно, що сучасна економіка орієнтована на кадри, які набагато перевищують за рівнем освіти більшість випускників як середньої, так і вищої школи. Очевидне і те, що більш значущими й ефективними для успішної професійної діяльності є не розрізнені знання, а узагальнені вміння, які виявляються в здатності вирішувати життєві та професійні проблеми, здібності до іншомовного спілкування, підготовка у сфері інформаційних технологій і под.

Вирішити наявні протиріччя може, на нашу думку, компетентнісний підхід – спрямованість педагогічного процесу на формування і розвиток ключових (базових, основних) і предметних компетентностей особистості [4]. Результатом такого процесу буде сформована загальна компетентність людини, що є сукупністю ключових компетентностей, – інтегрована характеристика особистості. Використання означеного підходу сприяє подоланню традиційних когнітивних орієнтацій професійної освіти, приводить до нового її змісту, методів і технологій.

Компетентнісний підхід в освіті пов’язаний з особистісно орієнтованим і діяльнісним підходами до навчання, оскільки ґрунтується на особистості учня та може бути реалізованим і перевіреном тільки в процесі виконання конкретним учнем певного комплексу дій. Він потребує трансформації змісту освіти, перетворення його з моделі, яка існує об’єктивно, для “усіх” учнів, на суб’єктивні надбання одного учня, які можна виміряти.

О. С. Заблоцька [5] наводить результати порівняльного аналізу компетентнісного підходу з традиційним та інноваційними (особистісно орієнтованим та діяльнісним) підходами до навчання. Компетентнісний підхід кардинально відрізняється від традиційного “знаннєвого” за функціями викладача і студента у процесі навчання, за метою навчальної діяльності та результатами навчання, у той же час він має багато спільних рис із особистісно орієнтованим та діяльнісним підходами.

Компетентнісний підхід акцентує увагу на результатах освіти, причому як результат освіти розглядається не сума засвоєної інформації, а здатність людини діяти у різних проблемних ситуаціях [6].

Сучасні тенденції оцінювання ефективності освіти представлено трьома моделями:

підхід з огляду на зміст: головним є те, що викладається: навчальний план (навчальні програми), який є набором “знаннєвих” можливостей тих, кого навчають, що можуть бути реалізовані у навчальній і професійній діяльності;

підхід з огляду на процес навчання: аналізу підлягають реальні явища і процеси, що відбуваються у навчальному процесі, коли здійснюється пізнавальна діяльність;

підхід з огляду на результати: спрямований на аналіз набору компетентностей (знань, умінь, навичок, ставлень та ін.), котрими оволоділи ті, кого навчали.

Необхідність включення компетентнісного підходу в систему освіти визначається зміною освітньої парадигми як сукупності установок, цінностей, технічних засобів та ін., яка є характерною для членів конкретного суспільства. Компетентнісний підхід визначає результативно-цільову спрямованість освіти, що, на нашу думку, є його безперечною перевагою над іншими традиційними та інноваційними підходами. У таблиці наведено порівняльний аналіз основних постулатів знаннєвого та компетентнісного підходів до освіти (за матеріалами роботи Р. Пастушенка [7]).

Таблиця

Основні постулати знаннєвого та компетентнісного підходів

Знаннєвий підхід		Компетентнісний підхід	
Освіченість – це			
знання	Кожному важливо пам'ятати певну кількість суджень (понять, правил, теорій тощо), які є “основами” для життєдіяльності	мої знання	Кожному важливо навчитися мислити (осмислювати представлені для вивчення поняття, правила, теорії тощо), тому що основою життєдіяльності є освоєний досвід, витворені людиною власні принципи, стратегії діяльності, поняття і уявлення
Навчально-виховний процес – це			
процес викладання – переконування	Треба дохідливо передавати ці судження іншим, у цьому мистецтво навчання та виховання	організоване учителем учіння – самовиховання	Треба активно налаштовувати учня на пізнання, пропонуючи йому діяти, розв'язувати проблеми, спонукаючи до запитань
Навчання – це			
вивчення низки предметів	Треба подати учням відібрані “головні” знання, а також забезпечити оволодіння учнями навичками для їх засвоєння	формування компетенцій	Учні мають оволодіти низкою умінь та навичок: когнітивних (пізнавальних), креативних (творчих), комунікативних та організаційних і виявляти постійний інтерес до навчання. Предметні знання, не зникаючи зі структури освіченості, виконують у ній підпорядковану роль
Навчання спрямоване на			
предмет науки, наук	Загальноосвітні предмети – це системи відповідно упорядкованих змістів навчально-виховного характеру, почерпнутих з однієї чи кількох наук	об'єкти дійсності та фундаментальні об'єкти світу	Компетенції задаються стосовно певного кола предметів, ситуацій або процесів, які належать до реальних об'єктів дійсності, а також до фундаментальних об'єктів освіти

Науковці європейських країн вважають, що набуття молоддю знань, умінь і навичок спрямоване на вдосконалення їхньої компетентності, сприяє інтелектуальному й культурному розвитку особистості, формуванню в неї здатності швидко реагувати на запити часу. Саме тому важливим є усвідомлення самого поняття компетентності, розуміння, які саме компетентності і як необхідно формувати, що має бути результатом навчання.

І. О. Зимня [8] виділяє три основних етапи становлення компетентнісного підходу в освіті. Перший етап (60–70-ті роки ХХ ст.) характеризується введенням у науковий апарат категорії “компетенція” і створенням передумов розмежування понять “компетенція” і “компетентність”. Другий етап (70–90-ті роки ХХ ст.) – використання вказаних категорій у теорії та практиці навчання мови, спілкування, а також щодо аналізу професіоналізму фахівців в управлінні, керівництві та менеджменті. Третій етап, який триває з початку 90-х років і до сьогодні, характеризується дослідженням компетентності як освітньої наукової категорії та впровадженням компетентнісного підходу в практику освітньої діяльності.

Визначальними категоріями компетентнісного підходу є “компетенція” і “компетентність” у їхньому співвідношенні одна до одної. Велике розмаїття трактувань даних понять демонструє відсутність одностайного підходу до їх розуміння [9; 10].

У латинській мові від дієслова *competere* (спільно досягати, добиватися; відповідати чомусь, підходити) утворений дієприкметник *competens* (відповідний, той, що добився, той, що підходить). Їх смислове поле описує як внутрішні характеристики індивідуума, так і його відповідність заданим ззовні умовам. Англійські терміни *competencies* (множина від *competency*) та *competence* перекладаються як компетенції та компетентність. Говоримо: “мати компетенції”, “бути компетентним” [11].

Компетенція – сфер діяльності, значима для ефективної роботи організації, у якій індивід має виявити певні знання, уміння, поведінкові навички, гнучкі здібності і професійно важливі риси особистості. Компетентність: 1) ступінь вираженості

наявного у людини професійного досвіду в рамках компетенції конкретної посади; 2) глибоке, доскональне знання своєї справи, сутності виконуваної роботи, способів і засобів досягнення поставлених цілей; 3) сукупність знань, що дозволяють професійно судити про щось; 4) риса особистості державного службовця, менеджера, спеціаліста, що полягає у здатності правильно оцінювати ситуацію, приймати правильні рішення і досягати значимого результату; 5) наявність знань і досвіду, необхідних для ефективної діяльності в заданій предметній сфері.

В електронному ресурсі “Вікіпедія” [12] досліджувані поняття також трактуються по-різному. Компетенція – сукупність предметів відання, завдань, повноважень, прав і обов’язків державного органу або посадової особи, що визначаються конституцією; коло питань, у яких дана особа має певні повноваження, знання, досвід. Компетентність – поінформованість, обізнаність, авторитетність.

О. І. Пометун [13] визначає компетентність як спеціальним шляхом структуровані набори знань, умінь, навичок, спроможностей і ставлень, що дають змогу майбутньому фахівцю визначити, тобто ідентифікувати, і вирішувати незалежно від контексту проблеми, що є характерними для певного напрямку професійної діяльності.

Г. Селевко [14] трактує компетенцію як “...освітній результат, який виявляється в підготовленості випускника, у реальному володінні ним методами та засобами діяльності, у можливостях справлятися з поставленими завданнями; форма поєднання знань, умінь та навичок, яка дозволяє ставити і досягати мети в перетворенні довкілля”. А компетентність – це “...інтегральна здатність особистості, яка виявляється в її загальній здатності та готовності до діяльності, що ґрунтується на знаннях і досвіді, які набуті в процесі навчання і соціалізації та орієнтовані на самостійну і успішну участь у діяльності”.

Дж. Равен [15, с. 6] у зміст поняття “компетентність” вкладає специфічну здатність людини, необхідну для ефективного виконання конкретної діяльності в певній предметній галузі. Ця здатність передбачає наявність у людини загальних і вузькоспеціальних знань, особливого роду предметних навичок, способів мислення, розуміння відповідальності за свої дії.

Погоджуємося з підходом Ю. В. Варданяна [16], який розглядає поняття “компетенція” та “компетентність” як різнорівневі. Компетенція – це статусні можливості здійснення людиною державних, соціальних і особистісних повноважень у певному виді діяльності. Компетентність у широкому сенсі розуміється як ступінь соціальної та психологічної зрілості людини, яка передбачає певний рівень психічного розвитку особистості, психологічну готовність до певного виду діяльності, що дозволяє індивіду успішно функціонувати в суспільстві та інтегруватися в нього. У вузькому сенсі компетентність розглядається як діяльнісна характеристика, як міра інтегрованості людини в діяльність, що передбачає певну світоглядну спрямованість особистості, ціннісне ставлення до діяльності та її предметів.

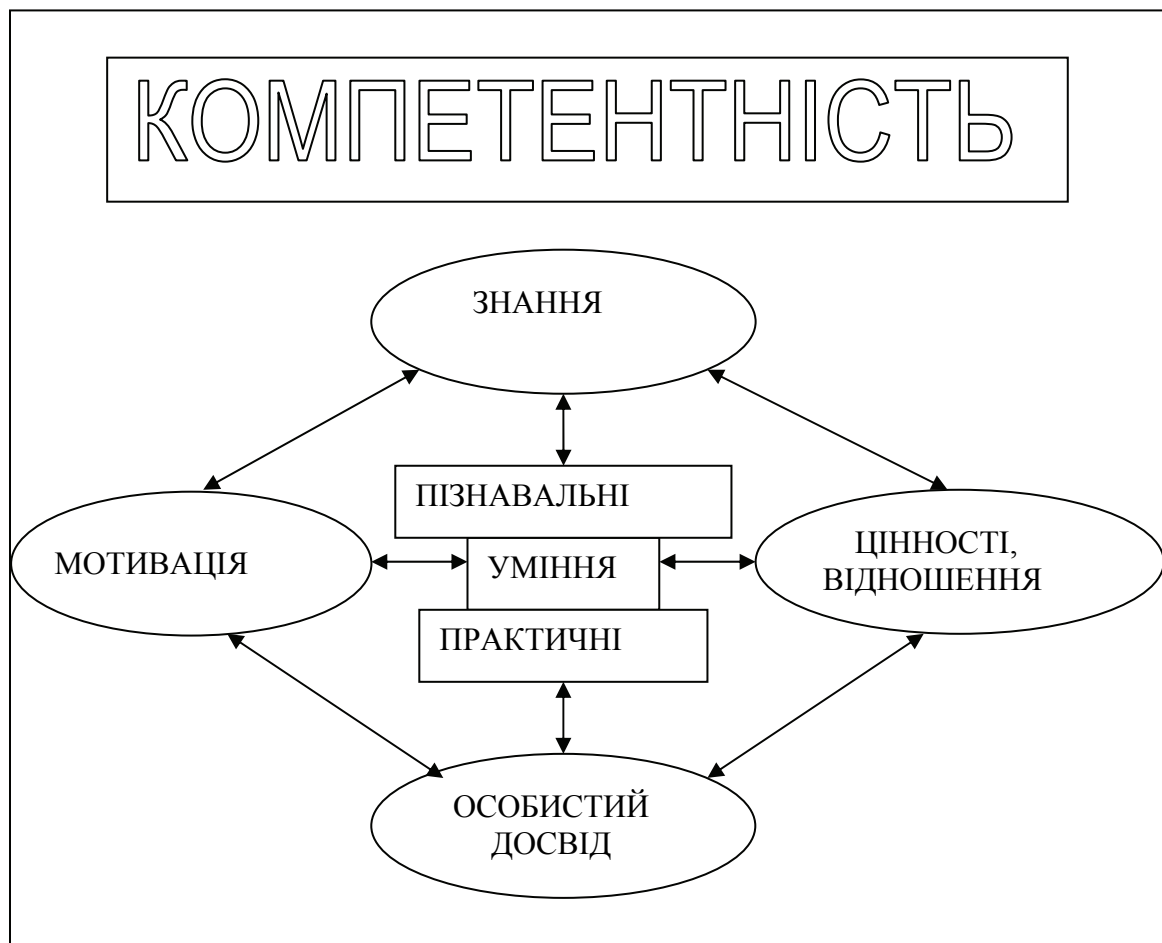
На нашу думку, компетенція – це ціль освітньої діяльності, а компетентність – міра, ступінь, повнота її досягнення конкретним суб’єктом освітньої діяльності. Структура компетентності наведена на рисунку. Компетентність, на нашу думку, інтегративно поєднує особистий досвід та знання, взаємопов’язані мотивацією та цінностями особистості. Результатом поєднання є пізнавальні та практичні вміння, які дозволяють судити про рівень компетентності особи.

А. В. Хуторської наголошує [17], що компетенція включає сукупність взаємопов’язаних якостей особистості, що задаються стосовно певного кола предметів і процесів, а компетентність співвідноситься з володінням людиною відповідної компетенції, разом з її особистісним відношенням до неї і предмета діяльності. У цьому ж контексті функціонує і поняття “освітня компетенція”, яка визначається як “...сукупність смислових орієнтацій, знань, вмінь, навиків і досвіду діяльності учня відносно певного кола об’єктів реальної дійсності, необхідних для здійснення особистісно і соціально значимої продуктивної діяльності”. Автор диференціює освітні компетенції за тими ж рівнями, що і зміст освіти:

ключові, що реалізуються на метапредметному змісті;

загальнопредметні, що реалізуються на змісті, інтегративному для сукупності предметів, освітньої сфері;

предметні, що формуються в рамках окремих предметів.

Структура категорії “компетентність”

Дана градація співзвучна до наведеної О. І. Пометун ієрархії компетентностей [18, с. 21]. Її складають надпредметні, ключові компетентності – вони можуть бути представлені у вигляді “парасольки” над усім процесом навчання; загальнопредметні компетентності – їх набуває учень упродовж вивчення того чи іншого предмета (освітньої галузі) протягом навчання; спеціально-предметні – ті, яких набуває учень при вивченні певного предмета протягом конкретного ступеня навчання.

Компетентнісний підхід визначає результативно-цільову спрямованість освіти, що, на нашу думку, є його безперечною перевагою над іншими традиційними та інноваційними підходами. Компетенція – це ціль освітньої діяльності, а компетентність – міра, ступінь, повнота її досягнення конкретним

суб'єктом освітньої діяльності. Кінцевим результатом навчання є сформованість компетентностей людини, перенесення акцентів з рівня знань суб'єктів навчання на їх уміння використовувати інформацію для вирішення практичних проблем.

Обґрунтування змісту та дослідження механізмів формування компетентностей різних рівнів є перспективними напрямками наших подальших досліджень.

Список використаної літератури

1. Кремень, В. Нові вимоги до освіти та її змісту / Василь Кремень // Виклик для України : розробка рамкових основ змісту (національного курикулуму) загальної середньої освіти для XXI століття : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 26–27 червня 2007 р., м. Київ / Україна – Проект “Рівний доступ до якісної освіти”, АПН України, Державна установа “Директорат програм розвитку освіти” МОН України. – К. : ТОВ УВПК “Ексоб”, 2007. – С. 3–10.

2. Краснова, Т. И. Инновации в системе оценивания учебной деятельности студентов / Т. И. Краснова // Образование для устойчивого развития. – Минск : Издательский центр БГУ, 2005. – С. 438–440.

3. Андреев, А. Л. Компетентностная парадигма в образовании : опыт философско-методологического анализа / А. Л. Андреев // Педагогика. – № 4. – 2005. – С. 19–27.

4. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / З. Н. Курлянд, Р. І. Хмелюк, А. В. Семенова та ін. ; за ред. З. Н. Курлянд. – К. : Знання, 2007. – 495 с. – С. 449.

5. Заблоцька, О. С. Компетентнісний підхід як освітня інновація : порівняльний аналіз / О. С. Заблоцька // Вісник Житомирського державного університету. Випуск 40. – Серія : Педагогічні науки. – 2008. – С. 63–68.

6. Хуторской, А. В. Ключевые компетенции : технология конструирования / А. В. Хуторской // Народное образование. – 2003. – № 5. – С. 55–61.

7. Пастушенко, Р. Український курикулум загальної освіти : етюд в тонах теорії рівнів навченості / Р. Пастушенко // Виклик для України : розробка рамкових основ змісту (національного курикулуму) загальної середньої освіти для XXI століття : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 26–27 червня 2007 р., м. Київ / Україна – Проект “Рівний доступ до якісної освіти”, АПН України, Державна установа “Директорат програм розвитку освіти” МОН України. – К. : ТОВ УВПК “Ексоб”, 2007. – С. 152–167.

8. Зимняя, И. А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования / И. А. Зимняя // Высшее образование сегодня. – 2003. – № 5. – С. 34–42.
9. Рудь, М. Компетентнісний підхід в освіті / М. Рудь // Вісник Львів. ун-ту. – Серія : Педагогіка – 2006. – Вип. 21, ч. 1. – С. 73–82.
10. Складановська, М. Г. Компетентнісний підхід до вивчення проблем екологічної освіти у вищій школі / М. Г. Складановська // Вісник СевДТУ : Педагогіка. – 2008. – Вип. 90. – С. 52–56.
11. Зачесова, Е. Ручка от сундука. Компетентностный поход в образовании / Е. Зачесова. – Учительская газета. – 30.06.2008.
12. <http://uk.wikipedia.org>.
13. Пометун, О. І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : наук.-метод. посіб. / О. І. Пометун, Л. В. Пироженко ; за ред. О. І. Пометун. – К. : Вид-во А.С.К., 2004. – 432 с.
14. Селевко, Г. Компетентности и их классификация / Г. Селевко // Народное образование. – 2004. – № 4. – С. 138–143.
15. Равен, Дж. Педагогическое тестирование : проблемы, заблуждения, перспективы : пер. с англ. / Дж. Равен. – М. : Когито-Центр, 1999. – 144 с.
16. Варданян, Ю. В. Стрoение и развитие профессиональной компетентности специалиста с высшим образованием (На материале подготовки педагога и психолога) / Ю. В. Варданян : дисс. ... д-ра пед. наук – М., 1998. – 353 с.
17. Хуторской, А. В. Ключевые компетенции и образовательные стандарты / А. В. Хуторской // Интернет-журнал “Эйдос”. – 2002. – 23 апреля. – <http://www.eidos.ru/journal/2002/0423.htm>.
18. Пометун, О. І. Теорія та практика послідовної реалізації компетентнісного підходу в досвіді зарубіжних країн / О. І. Пометун // Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи : Бібліотека з освітньої політики ; під заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : К.І.С., 2004. – С. 15–24.